

Jan Bauer

TAJEMNÉ STRÁNKY ČESKÝCH DĚJIN

Od praotce Čecha
po habsburská strašidla

ČAS

Edice Český ČAS

Jan Bauer

TAJEMNÉ STRÁNKY ČESKÝCH DĚJIN

Od praotce Čecha po habsburská strašidla

Edice Český ČAS

Jan Bauer

TAJEMNÉ STRÁNKY ČESKÝCH DĚJIN

Od praotce Čecha po habsburská strašidla

Obrázek na titulní straně:

Ukázka ilustrace z českého vydání alchymistického rukopisu
Rosarium philosophorum (Jaroš Griemiller z Třebeska jej vydal
roku 1578 pod názvem Rosarium philosophorum / to jest Růženná
zahradá filosofská)

Obrázek na zadní straně:

Ilustrace Věnceslava Černého ke kapitole Dívčí válka z knihy
Aloise Jiráska Staré pověsti české

Copyright © Jan Bauer, 2017

Editor © Josef Pepson Snětivý, 2017

Cover & Layout © Nakladatelství ČAS, Alena Šulcová, 2017

© Nakladatelství ČAS, www.nakladatelstvicas.cz, 2017

ISBN 978-80-7475-211-7

POJĎTE S NÁMI DO MINULOSTI

Kde svou cestu začneme? To je otázka! Pochopitelně v té nejvzdálenější minulosti, kam už nedosahuje ani paměť těch nejstarších kronikářů. Samozřejmě si to ti mazaní písmáci nikdy nepřiznali. A tak zpravidla začínali své vypravování potopou světa, vypůjčenou z Bible, či nějakou ústně tradovanou pověstí či bájí. V případě české historie je tou nejstarší pověstí legenda o příchodu praotce Čech do našich končin, jeho výstup na horu Říp a rozhodnutí usadit se se svým kmenem právě zde. Vděční příslušníci jeho kmene pak této zemi dali název vycházející z jeho jména – Čechy. A proto i tato knížka začíná zvažováním, zda tady nějaký takový praotec opravdu byl a odkud se asi vzal. A rozhodně nepřišel do liduprázdné krajiny oplývající mlékem a strdím, ale do poměrně rušné země, kde se střídaly národy a etnika a nezřídka se to neobešlo bez násilí. Nedivte se, vždyť se jednalo o srdce Evropy!

Ani další příběhem se nevzdálíme ze světa bájí a legend. Byť někdejší ministr školství profesor Zdeněk Nejedlý považoval údajnou dívčí válku za důkaz existence matriarchátu, tedy vlády matek rodu a žen obecně nad muži. Dnešní historici jsou k jeho názorům silně skeptičtí. Žádný matriarchát prostě nebyl, tím méně se pak nikdy nedošlo k nějaké mužsko-ženské válce. Už klasik české historiografie František Palacký byl v tomto ohledu silně skeptický, ačkoli to může dnešní feministky trochu mrzet. V každém případě je příběh krásné a proradné Šárky, jež nachystala past na naivního Ctirada, dodnes zajímavý a v leccakém směru i poučný.

Pokud navštívíte Muzeum Českého ráje v Turnově, jistě vás upoutá mimořádně rozměrný obraz s názvem Pobití Sasíků pod

Hrubou Skálou. Jeho vskutku obrovitá velikost 10 x 8,5 metru a skutečnost, že se na jeho vytvoření podílel samotný Mikoláš Aleš, nasvědčuje, že se musela zobrazovat skutečně mimořádnou událost a skvělý válečný úspěch našich předků. Ale ouha! Inspirací pro tento obraz bylo známé falzum Rukopis královédvorský, respektive jedna jeho epická báseň Beneš Heřmanův. To však neznamená, že podobná úspěšná bitva se v severních Čechách neodehrála. Jen o nějaké to století později, ale nic bližšího vám nechci prozrazovat, abych vás nepřipravil o potěšení z četby. Pokud jsem svou knihu nazval Tajemné stránky českých dějin, nebylo by ode mne moudré všechno vybreptat předem. Proto už se svým úvodem raději končím. Jen vás chci ubezpečit, že se dostane i na ta habsburská strašidla, jak slibuji v podtitulu!

PŘÍBĚH PRVNÍ:

Kde se vůbec vzal praotec Čech?

„Tak došli až k třetí velké řece, Vltavě, kteráž divočinou tekla, když i tu přebrodili, počala si všechna čeleď stýskati, že není konce klopotné cesty, a nikde stále odpočinutí. Tu vojvoda Čech ukázal na vysokou horu, jež se před nimi modrala nad širým, rovinatým krajem, a děl: ‚Poodejděme pod tuto horu, tam dětem, skotu odpočineme.‘ Došli a položili se na úpatí hory, jež slove Říp.

Vojvodové a starší rodu ohledali půdu vůkol a znamenali, že jest úrodná. Ráno pak, za první zoře, vstal Čech a vydal se sám jediný vzhůru na temeno Řípu tichým lesem, plným ještě nočního šera. Když vstoupil na horu, bylo ráno, a hle, širošířý kraj se před ním rozkládal do nedozírné dálky, až k modravým horám rovný a volný les a chrastina, nivy a luka. Bujnou jeho zelení svítily se řeky jako rozlité stříbro.

I zaradoval se praotec Čech nad utěšeným krajem i zamyslíl se pak nad ním, jak bohové dají, jak tu bude jeho rodu i budoucím pokolením...”

Tak popisuje Alois Jirásek ve Starých pověstech českých příchod legendárního praotce Čecha a jeho lidu do našich končin.

Pověst je jenom pověst. Nás teď zajímá, jak se to odehrálo doopravdy. Spisovatel Jirásek se ke svému vypravování inspiroval

u nejznámějších českých kronikářů. Především v Kronice české děkana svatovítské kapituly Kosmy, dále v tzv. Dalimilově kronice a pak v Kronice české Václava Hájka z Libočan. Poslední z uvedených autorů, Hájek, dokonce datoval příchod praotce Čech do našich končin do roku 644 od Kristova narození, ale stejně jako mnohé jeho další údaje to nemůžeme brát příliš vážně.

Byl náš praotec vrah?

Proč se vlastně praotec Čech se svým lidem vydal z dávné slovan-
ské pravlasti na cestu do České kotliny? Velmi zajímavým způsobem to vysvětluje záhadný autor první české veršované kroniky z počátku 14. století, kterou vlastenecký kněz a dějepisec Tomáš Pešina z Čechorodu spojil se jménem staroboleslavského kanovníka Dalimila Mezeříčského. Podle jeho verze totiž musel Čech opustit svou vlast kvůli spáchané vraždě, snad dokonce prchal před trestem: *„Leží země v srbském kraji, Charváty ji nazývají, a v ní kdysi vládl lech, který nosil jméno Čech. Neboť dopustil se vraždy, zbaven domova byl navždy. Protože prožil ve cti dlouhé roky s bratry šesti, co rodiny četné měli, jednou za noci se sjeli a Charváty srozmění opustili bez prodlení...“* (Překlad ze staročeštiny M. Krčmová, přebásnění H. Vrbová)

Čechův příběh nápadně připomíná skutečnou událost z dějin severských Vikingů. V roce 982 totiž před trestem za vraždu, nebo snad pouze za nechtěné zabití, uprchl na lodi z Islandu jeden z náčelníků Erik Thorwaldsson, kvůli barvě svých vlasů přezdívaný Rudý. Vítr a mořské proudy zanesly jeho člun k jižnímu pobřeží Grónska, kde se se svými muži usadil, a stal se tak vlast-

ně dávno před Kryštofem Kolumbem objevitelem Ameriky. Že by o této skutečné události český středověký kronikář něco věděl a převedl si ji do střední Evropy?

Nebylo by na tom zase nic tak zvláštního. Vždyť také zmiňovaný Kosmas se při svém psaní inspiroval leckde, a to nejen v „*báječném podání starců*“, jak sám připomíná ve své předmluvě ke Kronice české. Občas sáhl po římských autorech, najmě Vergilioví, občas po Starém zákoně – a právě z něj je celý Čechův příběh jaksi přetransformován. O tom, že náš bájný praotec někoho zamordoval, sice neví Kosmas pranic, zato jeho líčení velice nápadně připomíná biblické vypravování o Mojžíšovi, který přivedl lid izraelský do zaslíbené země Kanaán.

Ostatně i odvození názvu země od jména domnělého praotce národa má evidentně starozákonní inspiraci. V První knize Mojžíšově se výslovně praví, že země, kde se Abrahám usadil, patřila do potopy světa Chetitům, nebo také Hetitům, a jejich praotec Chet či Het byl druhorozeným synem Kanaánovým, jenž dal této končině jméno. Tedy chetitská říše – nebo také říše Hatti, jak ji znali starověcí Egypťané – dostala svůj název podle praotce Heta. Zmíněná židovská zaslíbená země Kannaán, dnešní Izrael a Jordánsko, ale také Libanon, byla zase pojmenována po Hetově otci Kanaánovi.

Keltové na Řípu

Ale pozor! Třebaže se nám zřejmě podařilo odhalit Kosmovy inspirační zdroje (ostatně moc práce to ani nedalo, protože Bible byla v těch dávných dobách rozhodně nejčtenější knihou), nesmíme zapomínat na jednu věc: Kosmas napsal Kroniku českou

jazykem tehdejších vzdělců, tedy latinsky. Nepsal tedy v díle *Chronica Boemorum* o praotci Čechovi a o Čechách, ale o praotci Boemovi a Boemii či Bohemii. A jak známo, tento zeměpisný název se snad poprvé objevuje u řeckého historika a zeměpisce Strabona v souvislosti s keltským kmenem Bójů, obývajícím Hercynský les, tedy také oblast České kotliny. Že by praotec Boemus byl vlastně Kelt?

Když už jsme u keltských názvů, ty se podivuhodně udržely i v Čechách. Bójové nám pojmenovali řeky Labe, Ohři, Jizeru, Mži, Radbuzu, Otavu a patrně i Vltavu. Většina těch jmen má obdobu i ve Francii, Belgii, jižním Německu, severní Itálii a Rakousku, tedy vesměs v zemích kdysi obývaných právě Kelty. Například Labe, tedy původně Albis, má svůj protějšek ve francouzské řece Aube. Ohře, tedy Agara, se nachází také v Bavorsku a Horním Rakousku, podobně Jizera, Isara, je jako Isère ve Francii, Yser v Belgii, Isar v Bavorsku a Isaro v Itálii. A další zajímavost: keltský původ má pravděpodobně i jméno oné hory, na níž vystoupil bájný praotec Čech, Říp je vlastně Rip nebo také Ripa, což znamená vyvýšenina. Mimochodem, starořečtí zeměpisci zaznamenali na území kdesi na sever od Dunaje jakési Ripajské hory. Mohly nějak souviset s naším Řípem?

Říp je čedičová kupa, původně třetihorní sopka, která se vypínala nad tehdejším rozsáhlým středočeským jezerem někdy před 25 miliony let. Od těch doby se podstatně snížila a dnes má pouze 456 metrů nadmořské výšky a okolní krajinu převyšuje o 240 metrů. I tak je odevšad dobře viditelná a není náhodou, že si praotec Čech vybral k výstupu právě ji.

Na jejím temeni je románská rotunda svatého Jiří, která tu však nebyla postavena na památku Čechova příchodu, ale až

Praotec Čech na hoře Říp na ilustraci Josefa Weniga

v roce 1126 ji dal zbudovat český kníže Soběslav I. na oslavu svého vítězství nad římským králem Lotharem III. v bitvě u Chlumce. Podle některých tvrzení zde už předtím stála nějaká kaple a ještě dříve snad pohanská svatyně. Nejstarší křesťanské kostely se totiž budovaly právě na takových místech, aby se tak projevilo vítězství nové víry nad starými kulty.

Říp je pro Čechy jakousi obdobou biblické hory Sinaj, na níž Mojžíš rozmloval s Hospodinem. Ne náhodou sem od 19. století směřovaly národní poutě a konaly se tu památné tábory lidu. Ovšem Říp je opředěn také leccakým tajemstvím. Například se tu velmi podivně chová střelka kompasu. Což se ovšem dá vysvětlit tím, že zdejší čedič je bohatý na železo. Podle starých pověstí na Říp létá ohnivý drak – valkoun. Tyto legendy možná vznikly díky zasvěcení zdejší rotundy svatému Jiří – drakobijci. Také se tvrdí, že uvnitř hory žije devět tajemných bytostí, které prý přiletěly odněkud z vesmíru. Nejsou z masa a kostí, mají nažloutlou barvu, výšku asi jeden a půl metru a na rukou a nohou místo pěti šest prstů. Chodba vedoucí k nim do nitra hory začíná prý 50 centimetrů pod podlahou rotundy, přímo pod bývalým oltářem.

Marné hledání slavného hrobu

Pod Řípem leží vesnice Ctiněves, kam kronikář Václav Hájek umístil údajný hrob praotce Čecha. Údajně prý „*pro poctivost toho hrobu Ctiňoves ji jméno dali*“. Tak to tvrdí Hájek. Jeho údaj však vzali pozdější dějepisci za věrohodný a všichni, včetně učeného jezuita Bohuslava Balbína, vesměs opisovali jeho sdělení. Balbín dokonce s odvoláním na Přibíka Pulkavu z Radenína, kronikáře z doby Karla IV., tvrdil, že Čechův hrob je v Ctiněvsi kdesi v základech kostela svatého Matouše. Výslovně se zmiňuje, že on sám viděl Čechovu hrobku ve starobylém klenutém sklípku. Bohužel není zřejmé, z kterého opisu Pulkavovy kroniky dějepisec svou informaci čerpal. V žádné ze známých verzí taková zpráva není. Přesto Balbín inspiroval důvěřivé hledače hrobu.

Pohřeb praotce Čecha pod Řípem, původní ilustrace z prvního vydání Hájkovy Kroniky české

Už někdy před rokem 1700 dal majitel roudnického panství kníže Filip Hyacint Lobkowicz zvednout cihlovou podlahu kostela a vykopat zeminu pod ní, ale žádná hrobka zde nebyla nalezena. Podobně dopadlo hledání Čechova hrobu na vrchu Želiv neda-leko Ctiněvsi, jehož jméno prý bylo odvozeno od slovesa „želeť“ podle toho, jak naši předkové velmi želeli svého vojvody. Z kní-žecího nařízení kopali na kopci nádeníci, ale „ani kosti našeho milého praotce, ani kameny, které byly v těch časech navršovány nad mrtvolami pohřbených“ nenašli.

O něco „úspěšnější“ byl v polovině 19. století jeden z průkop-níků české archeologie a vlastenecký nadšenec, páter Václav Krol-mus. Vydal se do krajiny pod Řípem a vyslechl místní pověst,

podle níž je na někdejší zádusním poli u Ctiněvsi zakopána zlatá kvočna se dvanácti kuřaty. Protože byl přesvědčen, že v pozadí takovýchto legend může být nějaká dávná, možná ještě pohanská tradice, začal zde kopat, a kupodivu vyhrabal kamenný sekerm-lat. Pocházel sice z mladší doby kamenné, nicméně páter Krolmus, který tehdy o datování podobných nálezů neměl ani ponětí, se domníval, že našel zbraň samotného praotce Čecha.

Nezůstalo u jediného „objevu“. Od obyvatel Ctiněvsi se Václav Krolmus dozvěděl, že v někdejší stavení panského dvora byl kdysi nalezen kámen, do něhož byly vyškrábány podivné znaky. Dějepisec Václav Prokop Duchovský, který v roce 1765 vydal knihu *Lucifer lucens*, hájící pravdivost Hájkovy kroniky, znal dokonce znění ono tajemnými „staroslovanskými“ runami vyvedeného nápisu. Stálo tam prý: *„Zde jest mocné a slavné kníže pán a gospodar národu Charvatského Malon Čech a spí oželen slzami bolestnými od národu svého.“* Že žádné „staroslovanské“ runy neexistovaly a že celý nápis je podvodem, netřeba dodávat. Přesto byl „českou věcí“ posedlý Krolmus přesvědčen, že takový kámen by tady někde mohl být. Nikdy ho sice na vlastní oči nespátril, ale to mu nepřekáželo, aby v jeho existenci věřil. Smiřme se prostě s tím, že pověst o praotci Čechovi je jen a jen pouhou legendou k vyprávění za dlouhých zimních večerů. Žádná taková postava tady nikdy nebyla, a tudíž ani nemůžeme najít její hrob.

PŘÍBĚH DRUHÝ:

Jak krásná Šárka přelstila siláka Ctirada

„Jednou za letního dne jel Ctirad s několika muži své čeledi polem, míře z dědiny svého rodu ku Pražskému hradu. Mladý vladyka i průvodčí měli u pasu meče, luky a srstnaté touly přes plece. Nejednen z nich i oštěp třímal. Nebyloť radno v ten čas, kdy dívky ze záloh přepadaly, dáti se polem sám a beze zbraně...“ Jistě jste poznali věty z Jiráskových Starých pověstí českých, z kapitoly o dívčí válce.

Podle ní se ženy po smrti kněžny Libuše vzbouřily, odmítly nadvládu mužů a vybudovaly si naproti Vyšehradu svůj hrad Děvín. Nejvýznamnější obětí jejich vzpoury byl pověstný silák Ctirad. Dejme však znovu slovo Jiráskovi: *„Slunce pražilo, bylo dusno. Ani klas, ani list se nezachvěl po lánech obilí a konopí. Ani v lese, do kterého Ctirad zajel, jak ho cesta vedla, nebylo volněji. Stín starých stromů i tmavých skal, jež strměly nad hlubokým ouvallem, jako by nechladil. Vítr nezavál, ani haluzka se nehnula a potok v houšti pod skalami se plížil beze zvuku. Vše ztichlo, voda, strom i pták; jen lidský hlas se pojednou ozval mrtvým tichem: nářek, žalostné volání...“*

Ctirad a Šárka na kresbě Josefa Weniga

Osudné zatroubení

Snad ani nemusím pokračovat. Už od školních let dobře víme, že ono žalostné volání měla na svědomí lstivá Šárka, která se nechala svými družkami přivázat ke stromu v údolí, jež dnes nese její jméno. U sebe si ponechala jen trubku a láhev medoviny. Ctirad se svými lidmi vyrazil po hlase a našel ji; uvěřil její lži o tom, že jí ostatní dívky za trest nechali přivázanou napospas divé zvěři, protože se k nim odmítla přidat. Statný mládenec lest nepro-

hlédl, Šárku odvázal, zrak mu přitom žádostivě zabloudil do jejího odvážného výstřihu, a byl ztracen. V přeneseném slova smyslu i skutečně. Zatímco on se věnoval pohledné dívce, jeho družina si zatím pořádně nahýbala z její lahve medoviny, což v horkém dni mělo poměrně rychlé účinky. Za chvíli až na Ctirada všichni slastně dřímali. Když to Šárka viděla, požádala Ctirada, aby si vyzkoušel, jaký hlas má její trubka. Obávaný válečník už kvůli její kráse dočista přišel o rozum a začal předvádět svůj silný dech. Na toto znamení však čekaly v okolním lese skryté bojovnice, hbitě vyrazily, porubaly Ctiradovy bojovníky a jeho samotného zajaly, odvlekly na svůj hrad Děvín a zde pak umučily k smrti.

Kde se vlastně vzala tato pověst? Nejstarší verzi přináší až tak řečená Dalimilova kronika, první veršovaná česká kronika sepsaná nám neznámým autorem někdy mezi roky 1311 až 1314:

„Jenom Ctirad, smělý pán, mařil dívkám každý plán. Vymyslely novou lest. Když jel jednou na svou pěst rovnat malichernou hádku, sebralo se dívek šest a u cesty v lesním chládku Šárku – která bez řeči byla ze všech nejhezčí – posadily. Vedle v stínu přichystaly medovinu a těž trubku. Po tom činu ztratily se do jedné. Ctirad jede. Pohlédne pod strom do myšlenek zabrán. Vidí dívku. Nad ní havran, posel smrti, křídla zvedá. Ach Ctirade, běda, běda!...“ (Překlad ze staročeštiny M. Krčmová, přebásnění H. Vrbová)

Krvavá válka, nebo divoký mejdan?

Nemá cenu dále citovat z kroniky tak řečeného Dalimila. Ostatně celý příběh krásné, leč lstivé Šárky a poněkud naivního Ctirada jsme si už pověděli, a osvěžili si tak vzpomínky na tuto starou

pověst. Spíše nás nyní zajímá, jak vůbec vznikla. Navzdory tomu, že ji někdejší ministr školství profesor Zdeněk Nejedlý považoval za dávnou vzpomínku na konec matriarchátu, dnešní historikové ji vesměs odsouvají do říše pohádek. Už slavný František Palacký vyslovil vážné pochybnosti o tom, zda k dívčí válce skutečně došlo, když napsal: *„Nejpodivnější staročeská pověst jedná o tak řečeném boji dívčím, čili o spiknutí a vzpouře pohlaví ženského proti mužskému v Čechách... Těžko jest rozhodnouti, zdali pověst tato, který, a jaký dějinný základ má; kdybychom jej raději v jednotlivém nějakém odboji Vlasty a přátel jejích proti Přemyslovi, nežli v nepřirodném vzbouření se jednoho pohlaví proti druhému vyhledávali. Pravdě však více se podobá, že již i samé pouhé jméno zbořeného Děvína (t. j. dívčího hradu) podalo plodné fantazii národu našeho první látku k pověsti, které se nejstarší náš kronikář jen několika neurčitými slovy lehce dotknul, pozdější pak, na způsob romanopiscův, teprv množstvím nových podrobností vylíčiti se snažili.“*

Zatímco v Jiráskově podání končí dívčí válka krvavým dobytím Děvína, zcela jinak vylíčil její závěr náš nejstarší kronikář Kosmas: *„A když nastalo příměří, dohodly se obě strany, že se k společnému jídlu a pití sejdou a že po tři dny budou konati slavné hry mezi sebou na ustanoveném místě. Co dále? Jinoši se dají do hodování s dívkami nejinak než jako draví vlci, hledající žrádla, aby vpadli do ovčína. První den strávili vesele při hostině a hojném pití. Nová vyrostla žízeň, když žízeň hasiti chtěli, jinoši se svou touhou jen stěží se do hodin nočních zdrží. Noc byla, zářil měsíc a jasný byl nebeský blankyt. Vtom z nich zatroubil jeden a tím jim znamení dával řka: ‚Již jste si pohráli dosti, již dosti jste jedli a pili, vzhůru již, Venuše zlatá vás zvučnou polnicí budí.‘ A ihned unesl každý jednu dívku....“*

Ctirad a Šárka na ilustraci Věnceslava Černého k Jiráskovým Starým pověstem českým

Z uvedené ukázky je zřejmé, že celá pověst je vlastně o něčem jiném než o nějaké válce. Především se nejedná o bezohledný krvavý boj, ale jen o jakési dovádivé pošťuchování a následný bouřlivý mejdan se vším všudy včetně vydatného popíjení a sexuálních orgií. A účastníky této „války“ byla zřejmě pouze mládež. Rozhodně s tím neměla nic společného patrně už postarší příslušnice Libušiny družiny Vlasta, natož sám ovdovělý kníže Přemysl. Kosmas, zdá se, patrně věrně popsal každoroční jarní zasvěcovací rituál dospívající staroslovanské mládeže.

Ale kde se tedy vzala Šárka, jejíž jméno dnes nese romantické údolí v šestém pražském obvodu?

Hradiště v Šárce

Je zajímavé, že zatímco Ctirad patří mezi ve středověku běžně užívaná česká jména, Šárka se objevuje až v 19. století. Proč? Jazykovědci se domnívají, že samotné slovo „šárka“ má zřejmě ještě předslovanský základ a můžeme je porovnat třeba se španělským slovem „sierra“, albánským „sharane“ a korsickým „sarra“, které vesměs znamenají návrší nebo horský hřbet. Patrně tedy název skalnatého vrchu Sarka či Šárka zbyl ještě po Keltech a Slované si ho přivlastnili. Takže dívka z pověsti dostala jméno podle lokality, kde nalíčila svou lest na Ctirada a jeho druhy, nikoliv naopak, že by údolí bylo pojmenováno podle ní.

Jisté však je, zdejší údolí nebylo v dávných dobách pusté, naopak vydatně osídlené. Nad Šáreckým potokem na vrchu Džbán stávalo trojdílné hradiště s celkovou rozlohou 25 hektarů, ze tří stran díky strmým skalnatým srázům takřka nepřístupné. Vlast-

ní akropole, tedy jádro hradiště, zaujímal plochu pouze tři hektarů. I tak to muselo být mocné a napohled působivé sídlo. Ne náhodou bylo v roce 1995 prohlášeno národní kulturní památkou. Archeologové se domnívají, že zde v 7. až 8. století bylo mocenské centrum Čech, které předcházelo založení Prahy. Některými badateli bývá ztotožňováno s pevností Canburg, kterou v roce 805 při svém vpádu do Čech oblehli Frankové pod vedením Karla mladšího, syna císaře Karla Velikého. Při tomto vpádu byl podle franských letopisců zabit jakýsi předák Slovanů jménem Lech. Že by snad šlo o bratra bájného praotce Čecha? Nedejte se mýlit! Možná, že letopisci zkomolili jeho jméno a správně se jmenoval Bech, nebo se prostě jen z neznalosti českých reálií spletli a zaměnili titul se jménem. Vždyť „lech“ býval staročeským označením pro šlechtice či knížete.

Posvátná studánka

Šárecké hradiště se může pochlubit jednou zajímavostí, která možná souvisí s pohanským kultem studánek. Z jižního obvodu předhradí vychází zvláštní opevnění, dnes už samozřejmě těžko patrné, vodního pramene. Proč byl pramen opevněn? Jenom proto, aby byl chráněn vodní zdroj? Jak uvádějí Naďa Profantová a Martin Profant v Encyklopedii slovanských bohů a mýtů, *„uctívání pramenů a studánek je doloženo opakovaně, avšak velmi obecně: např. u Slovanů jižních se zmiňuje uctívání nymf pramenů, na Rusi se k roku 854 píše o uctívání jezer a pramenů u Poljanů a ještě po polovině 11. století brojí kyjevský metropolita Jan II. proti obětování jezerům a pramenům“*. Podobný „posvátný pramen“, jaký je

na hradišti na Džbánu, známe v Čechách i z hradiště Stará Kouřim nebo z Libušína.

Šárecké hradiště zaniklo asi v druhé polovině 9. století, zřejmě v souvislosti s přenesením centrální hradiště Čechů jinam. Snad na Budeč, snad do míst nynějšího Pražského hradu. Zůstaly po něm jen nečetné archeologické nálezy a pověst o půvabné a lstivé Šárce. Dívka toho jména však v oněch dávných dobách nikdy nežila a je jen vymyšlenou literární postavou nejstaršího českého veršotepce přezdívaného Dalimil.

PŘÍBĚH TŘETÍ:

Pět zapomenutých českých světců

Český kníže Břetislav I. byl nepohybně velmi ctižádostivý. Už nejstarší náš kronikář Kosmas ho oslavil nadšenými slovy: „...*Jako slunce v síle své zastíňuje a oslabuje silným leskem svým světlo hvězd a měsíce, tak nový Achilleus, nový Tydeovec, Břetislav, novými triumfy umenšuje a zatemňuje hrdinství a nejskvělejší vítězství svých dědů. Neboť Bůh mu dal takovou milost, že předností, kterých jednotlivcům dopřává jen částečně, jemu, ač mu nechyběly, v hojné míře popřál úplně. Neboť v něm byly všechny přednosti tou měrou vyvrcholeny, že na vojně vynikal statečností nad Gedeona, tělesnou silou převyšoval Samsona a jakousi zvláštní převahou moudrosti předčil Šalomouna. Tím se stalo, že ve všech bitvách býval vítězem jako Josue, že byl na zlato a stříbro bohatší než králové arabští, a oplývá ve všude nevyčerpatelným bohatstvím a neustává ve rozdávání darů, mohl se rovnati řece, v níž se nikdy neztratí voda.*“

Loupežné tažení do Polska

Charakteristika je nepochybně dosti přehnaná, nicméně Břetislavovi I. je nutné přiznat, že patřil k těm nejúspěšnějším čes-

kým knížatům. Býval by to dotáhl ještě dál. Toužil stát se prvním českým králem, vždyť sousední Poláci a Maďaři už krále měli, a také chtěl zřídit v Praze arcibiskupství. Jenže k tomu, jak se tehdy věřilo, potřeboval mít v pražské rotundě svatého Víta, založené ještě svatým Václavem, pochovaných více světců. Vždyť platilo, že čím více je nebeských patronů a přímluvců, tím větší je mocenská úspěšnost tady zemi. Přitom jeden světec, který vlastně patřil Čechům, druhý pražský biskup, svatý Vojtěch Slavníkovec, byl po své mučednické smrti uložen v polském Hnězdně. A vzhledem k tomu, že v Polsku panovalo přechodné bezvládní, nabízela se možnost biskupovy ostatky Polákům uloupit. Břetislav I. nezaváhal, se silným vojskem vpadl na území severních sousedů a snadno se probil do Hnězdna, kde v bazilice Panny Marie nechal z hrobu vyzvednout tělo svatého Vojtěcha. Samozřejmě k tomu přibral i ostatky jeho nevlastního bratra Radima – Gaudentia, prvního hnězdenského arcibiskupa, a pěti umučených a posmrtně svatořečených mnichů, kteří tu byli také pohřbeni. S velikou slávou pak všechny ty kosterní pozůstatky odvezl do Prahy a zde je v naději, že tím dosáhne povýšení pražského biskupství na arcibiskupství, nechal znovu pochovat ve svatovítské rotundě.

Příznějme hned, že si tím příliš nepomohl. Praha si musela na arcibiskupství ještě pár století počkat a ani Břetislav se nestal prvním českým králem. Naopak svým vpádem do Polska a uloupěním koster světců mimořádně popudil panujícího římského krále a budoucího císaře Jindřicha III., a českému knížeti pak dalo dost práce a sebepokoření, aby si ho zase udobřil. Nicméně svatý Vojtěch a pět svatých bratrů už zůstali českými patrony a dokonce, smíme-li věřit různým zjevením, prý pomáhali zvítězit české-

*Český kníže Břetislav I. na fresce z rotundy
sv. Kateřiny ve Znojmě*

mu králi Přemyslu Otakarovi II. nad uherským králem Bélou IV. v bitvě u Kressenbrunnu. A to přitom nikdo z oné pětice mnichů nebyl českého původu!

Jedli jen bylinky a pili vodu

Ale kde se vlastně vzalo těch pět svatých bratrů a čím si vysloužili své svatořečení? Asi v roce 1001 přišli do Polska z Itálie dva be-

nediktinští mniši Benedikt a Jan, aby zde pokračovali v misijním působení zavražděného svatého Vojtěcha. Tehdy panující polský kníže Boleslav Chrabrý pro ně nechal zbudovat malý klášter v Miedzyrzeczu u Kaziměře, kde se k nim přidali dva polští bratři Izák a Matouš... a jako laický bratr jim připravoval jídlo Polák Kristin, nazývaný někdy také Barnabášem.

Podle Kosmovy Kroniky české se mniši živil bylinami, chléb ochutnali zřídka, jen o Velikonocích si dopřávali jáhly a pili pouze čistou pramenitou vodu. Oproti tomu maso, sýry a vejce nejenže nejedli, ale dokonce si zakázali tato slova vůbec vyslovit. Chodívali prý v oděvu utkaném z koňských žíní, spávali na rákosových rohožích a pod hlavy si místo polštářů kladli kameny. Při modlitbách se trápili bičováním a jen zřídka mezi sebou promluvíli. Jen když měli v ruce bič, říkali mu: *„Dopouštíš se hříchu, když polevuješ, spasiš mě, když tvrdě biješ!“*

Smrt kvůli stříbru

Pro legalizaci své misie však mniši potřebovali její schválení papežem, a proto se Benedikt kvůli tomu vypravil do Říma. Kníže Boleslav Chrabrý mu dal na cestu deset, podle jiných údajů dokonce 100 hřiven stříbra. Protože se hřivna rovná zhruba 250 gramům, je druhý údaj stěží uvěřitelný. Nepřipadá vůbec pravděpodobné, že by nějaký mnich sám putoval z Polska do Itálie s 25 kilogramy stříbra.

Benedikt však do Itálie nedošel. Dostal se jen do Prahy, v další cestě mu zabránila válka mezi Poláky a Čechy, podporovanými římským králem Jindřichem II. Proto se musel vrátit a darované stříbro, poslušen závazku dobrovolné chudoby, opět vrátil knížeti.

Svatý Vojtěch na obraze Mistra Theodorika z kaple sv. Kříže na Karlštejně

Jenže to už se mezi lidmi rozkřiklo, že mniši ve svém klášteře přechovávají obrovský poklad. A tahle informace nedala spát nejrozumnějším pobertům, toužícím po rychlém zbohatnutí na cizí účet. Pro některé z nich byla tuze velkým lákadlem, a neváhali se vydat okrást ani bezbranné svaté muže. V noci z 10. na 11. listopadu 1003 přepadli Miedzyrzeczi loupežníci, svázali zdejších

pět mnichů a mučením je nutili, aby jim prozradili, kam stříbro ukryli. Když jim odpovídali, že hřivny vrátili knížeti, nevěřili jim a ještě více je týrali. Když viděli, že tím nic nepořídí, ve vzteku všech pět misionářů zabili.

Polák patronem Moravy

Zpráva o hrozném činu se brzy rozletěla po celém Polsku i za jeho hranicemi. Mniši z kláštera v Miedzyrzeczi byli hned po svém zavraždění uctíváni jako svatí mučedníci. Nejdříve byli pohřbeni v Kaziměři, ale už v roce 1006 je dal kníže Boleslav Chrabrý přenést do Hnězdna, kde byli uloženi v arcibiskupské bazilice Panny Marie vedle svatého Vojtěcha. Odtud je pak, jak už víme, o třiatřicet let později při svém tažení uloupil český kníže Břetislav I. a spolu s ostatky sv. Vojtěcha a jeho nevlastního bratra Radima – Gaudentia odvezl do Prahy.

Kronikář Kosmas tuto „bohulibou“ loupež oslavil nadšenými slovy: *„Přišli se vším svatým nákladem šťastně a vesele do Čech a v předvečer svátku svatého Bartoloměje apoštola položili se táborem blíže hlavního sídla Prahy při potoku Rokytnici. Tam jim na úsvitě přišlo naproti duchovenstvo a všecken lid v procesí, jehož dlouhá řada mohla se jen stěží na širokém tom poli rozestaviti; bylot procesí seřaděno takto: kníže sám a biskup nesli na ramenou sladké břímě mučedníka Kristova Vojtěcha. Za nimi opatové společně nesli ostatky pěti bratří, potom arcikněží se těšili z břemene arcibiskupa Gaudentia....“*

Poláci si na Břetislavův čin stěžovali papeži, a ten mu uložil jako pokání zbudovat klášter nebo kolegiátní kapitulu. Český kníže nechal v roce 1046 zbudovat kapitolu ve Staré Boleslavi

a tamnímu kostelu sv. Václava věnoval větší část ostatků pěti svatých bratří s výjimkou těla sv. Kristina. Ten se pak později dostalo do nového katedrálního chrámu sv. Václava v Olomouci, vysvěcenému v roce 1131. Svatý Kristin se tak stal vedle svatých Cyrila a Metoděje patronem Moravy.

Pět svatých bratří bývalo v Čechách velmi uctíváno. Svatí Benedikt a Jan bývali v tradicích pokládáni za mnichy břevnovského kláštera, které sem z římského Aventina přivedl druhý pražský biskup svatý Vojtěch. Teprve koncem 19. století, po objevení nejstarší legendy o pěti svatých bratrech, sepsané v roce 1008 jejich současníkem Brunem z Querfurtu, se zjistilo, že tomu tak nebylo.

PŘÍBĚH ČTVRTÝ:

První český král se postaral o slávu Vyšehradu

Ve svatovítské bazilice Pražského hradu se 15. června 1086 tísnila hlava na hlavě. Vždyť vůbec poprvé měl být český kníže korunován na krále! Trevířský arcibiskup Egilbert ve skvostném, bohatě zdobeném ornátu přistoupil ke knížeti Vratislavovi II. a jeho manželce Svatavě. Oba před ním poklekli a arcibiskup jim nasadil na hlavu zlaté obroučky. Celá bazilika propukla v radostný jásot.

Kronikář Kosmas, který byl zřejmě přímým účastníkem této významné události, ji popisuje těmito slovy: „...*Egilbert, arcibiskup trevířský, jsa poslušen císařova rozkazu, přijel do hlavního sídla Prahy a dne 15. června při slavné mši svaté pomazal Vratislava, oděného královskými odznaky, na krále a vložil korunu na hlavu jeho i na hlavu jeho manželky Svatavy...*“

Krutý správce Mstiš

Zatímco v Uhrách získal královský titul Štěpán I., původním jménem Vajk, už v roce 1000 a v Polsku Boleslav I. Chrabrý v roce

1025, česká knížata si na něj musela počkat až do roku 1086. Jak už jsme si pověděli, usiloval o to už kníže Břetislav I., panující v letech 1035 až 1055, ale dosáhl toho až jeho druhorozený syn Vratislav II. Po smrti knížete Spytihněva II. v lednu 1061 *„byl jeho bratr Vratislav se souhlasem všech Čechů povýšen na stolec,“* dočítáme se o začátku jeho vlády v Kosmově kronice.

O Vratislavovi víme, že byl třikrát ženatý. Se svou první, jménem neznámou manželkou se oženil ještě za otcova života jako olomoucký úřední kníže. Jeho starší bratr Spytihněv II. se rozhodl odebrat bratrům jejich moravské údíly – olomoucký, brněnský a znojenský, které jim přídělil otec Břetislav I. Vratislav před tyranským bratrem včas utekl do Uher, ale jeho těhotná manželka takové štěstí neměla. Spytihněv nařídil, aby byla uvězněna na hradě Lštění u řeky Sázavy, kde ji hlídal správce Mstiš. Kronikář Kosmas nás informuje, že kníže nechal se svou švagrovou zacházet mimořádně krutě: *„Správce Mstiš ... ji nehlídal tak, jak by se slušelo na takovou paní, neboť každé noci její nohu okovem připoutával k své noze“*. Teprve na přímlovu biskupa Šebíře Spytihněv švagrovou propustil, tak však krátce nato na následky prodělaných útrap předčasně zemřela a nenarozené dítě s ní.

Vzpoura kvůli biskupovi

Vratislav se poté v Uhrách znovu oženil s princeznou Adlétou, dcerou uherského krále Ondřeje I. Porodila mu tři syny, Břetislava, Vratislava a Boleslava a dvě dcery, Juditu a Ludmilu, ale už počátkem roku 1062 zemřela. Vratislav měl asi jedenáct měsíců po její smrti novou svatbu. Jeho třetí manželkou se stala Svatava,

dcera polského knížete Kazimíra I. Narodili se jim synové Bořivoj, Vladislav, Soběslav a dcera opět pokřtěná na Juditu.

Vratislav II. hned po svém nástupu na trůn obnovil moravské údíly. Bratru Konrádovi vrátil Brněnsko a Znojemsko a Otovi přenechal své někdejší Olomoucko. Nejmladšího Jaromíra, který vrátil ze studií v cizině, nechal vysvětit na jáhna. Jenže Jaromír se vzepřel svému předurčenému údělu, odmítl stát se knězem a utekl do Polska.

Od té doby panovaly mezi oběma bratry velmi napjaté vztahy, které vyvrcholily po smrti pražského biskupa Šebíře koncem roku 1067. Moravští údělníci Konrád a Ota tehdy poslali do Polska pro bratra Jaromíra, aby se právě on ujal biskupského úřadu. Kníže Vratislav však místo něj prosazoval svého kaplana, Němce Lance. V polním ležení Vratislavova vojska u Dobenína za Náchodem došlo dokonce k otevřenému konfliktu mezi knížetem na jedné straně a jeho bratry a českými předáky na straně druhé. Lancovu kandidaturu ostře odmítli a podle Kosmy měl správce knížecího dvora Kojata dokonce prohlásit: *„To chceme raději, věru raději, aby psí ocas nebo oslí hovno bylo posazeno na svatý stolec než Lanc.“*

Kníže dal přednost stěhování

Vratislav II. musel nakonec v zájmu míru v zemi ustoupit a 17. června 1068 byl Jaromír prohlášen pražským biskupem. Ovšem kníže už předem omezil jeho moc tím, že rozdělil pražskou diecézi na dvě části a obnovil moravské biskupství se sídlem v Olomouci. Prvním olomouckým biskupem se stal mnich

Koronovace prvního českého krále Vratislava II. a jeho manželky Svatavy na obraze Josefa Mathausera

břevnovského kláštera Jan. Protože jak český kníže, tak i pražský biskup sídlili na Pražském hradě, odstěhoval se Vratislav raději z bratrovy blízkosti na Vyšehrad. Tady nechal zbudovat honosný knížecí palác a dvě baziliky, zasvěcené sv. Petrovi a sv. Vavřincovi. Navíc, aby oslabil Jaromírův vliv, zřídil na Vyšehradě kapitulou, vyňatou z jeho biskupské pravomoci a podřízenou přímo papeži.

Rozzuřený Jaromír se pokusil zrušit olomoucké biskupství a v roce 1072 při své návštěvě Olomouce „zapomenuv na svaté svěcení, nedbaje lidskosti, vyzdvihl oběma rukama... biskoupka Jana za vlasy do výše a hodil jím jako otepí o podlahu,“ píše Kosmas. Poté

dal Jaromír olomouckého biskupa zbičovat se slovy: „*Uč se trpět, uchvatiteli cizích oveček!*“ Celou záležitostí se nakonec zabývali papežští vyslanci a Jaromír musel načas opustit Prahu a odebrat se do Mohuče.

Z českých vojáků jde strach

Kníže Vratislav byl pevným a spolehlivým spojencem římského krále a později císaře Jindřicha IV. Už v roce 1075 mu pomohl potlačit povstání Sasů, o rok později se české vojsko vyznamenalo při nájezdu na Míšeňsko, které pak Vratislav odměnou obdržel na nějaký čas do své správy. V následujícím roce české oddíly v Jindřichově vojsku zpustošily Švábsko. Jednalo se o odplatu za to, že švábský vévoda Rudolf byl v době, kdy papež Řehoř VII. uvalil na Jindřicha IV. klatbu, zvolen římským králem. Rok co rok válčili Češi v Jindřichově zájmu na území Svaté říše římské. Za tu dobu si získali pověst zdatných a zároveň krutých a nelítostných bojovníků, lačných kořisti.

V lednu 1080 začala bitva mezi Jindřichem a Rudolfem Švábským u Flarchheimu v Durynsku prudkým výpadem Čechů, při němž, i za cenu těžkých ztrát, Rudolfovi ukořistili cennou relikvii – kopí sv. Mořice. Celou bitvu sice Jindřich nakonec prohrál, ale získané kopí předal jako zvláštní uznání Vratislavovi II.

V odvetu za opakované útoky na jižní Moravu napadl v květnu 1082 český kníže Východní marku, dnešní Rakousko, u Mailberku porazil vojsko zdejšího správce Leopolda Babenberského a zpustošil zdejší kraj až za Dunaj. Přibližně ve stejné době vedl

Pohled na Vyšehrad v 17. století

Vratislavův syn Bořivoj oddíl tří set českých bojovníků, který překročil Alpy a vpadl do Itálie, kde pomáhal Jindřichovi IV. dobýt Řím před jeho korunovací císařem.

Králem Čech i Polska

V dubnu 1085 se v Mohuči sešel říšský sněm, na němž císař Jindřich IV. za dlouholeté služby vyznamenal českého knížete Vratislava II. královským titulem. Zároveň ho zbavil povinnosti pravidelných poplatků. Propříště měli mít čeští panovníci vůči